

УДК 37.011.31:81'243

М.О. КНЯЗЯН,

*доктор педагогічних наук, професор кафедри французької філології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

СИСТЕМА ЗАВДАНЬ З ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті висвітлено проблему формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов. Уточнено сутність поняття «загальнокультурна компетентність майбутнього вчителя іноземних мов». Охарактеризовано компоненти загальнокультурної компетентності: мотиваційний, когнітивний, функціональний. Розкрито систему завдань (рефлексивно-критичних, аналітично-конструктивних, самостійно-творчих).

Ключові слова: загальнокультурна компетентність, майбутні вчителі іноземних мов, система завдань.

Постановка проблеми. Актуальним завданням професійної підготовки педагогічних кадрів є забезпечення кожному студенту можливості розвивати себе як професіонала, розширювати свою ерудицію, збагачувати досвід інноваційно-творчої діяльності. В цьому контексті проблема формування загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя набуває особливої значущості. Її вирішення впливає на розв'язання таких важливих проблем, як моральне виховання студентів, розвиток їхньої соціальної, комунікативної, науково-пізнавальної компетентностей, готовності до ефективної взаємодії з усіма членами мультиетнічного освітнього середовища відповідно до їхніх ціннісних орієнтацій, переконань, потреб.

Аналіз останніх досліджень. Як дозволяє стверджувати дослідження наукових праць, зазначена проблема вивчалася в таких аспектах, як-от: теоретичні засади професійної підготовки майбутніх учителів (В. Андрущенко, Н. Волкова, В. Гриньова, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало), зокрема іноземних мов (Р. Мартинова, С. Ніколаєва, О. Тарнопольський), суть поняття «компетентність» (О. Пометун, О. Савченко), засоби формування компетентностей студентів (І. Глазкова, Н. Кічук), а саме полікультурної (М. Князян), міжкультурної (О. Осадча), загальнокультурної (Х. Вітте, В. Діллер, Ж. Муль, І. Шумілова). Попри значну кількість публікацій щодо окреслених вище питань розвитку загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у процесі їхньої професійної підготовки, потребує більш суттєвої уваги висвітлення засобів її формування.

Формулювання мети. Мета статті полягає в розкритті системи завдань з формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, компетентність розкривається в наукових джерелах як володіння певною компетенцією, що включає ставлення до діяльності та її предмета; це є, на думку експертів програми DeSeCo, поєднання цінностей, емоцій, практичних навичок, поведінкових компонентів, знань та вмінь, – всього того, що може бути актуалізоване в діяльності [5]. Існує позиція [4, с. 9], що компетентність відображає суму знань, умінь, настанов, що в сукупності дозволяє особистості ефективно діяти в житті. Науковці наголошують на тому, що декларативні знання є результатом соціального досвіду або академічного навчання; настанови (або індивідуальні диспозиції) відображають якості особистості, її ставлення до інших людей, навколишнього світу. Особливої значущості, на дум-

ку науковців [4], набуває оволодіння особистістю вмінням вчитися, оскільки саме це вміння дозволяє «відкривати іншість» [4, с. 12], тобто іншу культуру, мову, нові знання.

З метою розкриття сутності поняття «загальнокультурна компетентність» слід, насамперед, підкреслити те, що культура є системою надбіологічних програм людської діяльності, поведінки та спілкування, котрі виступають умовою відтворення та зміни соціального життя у всіх його проявах; ці програми представлено знаннями, навичками, нормами, ідеалами, зразками діяльності та поведінки, ідеями, гіпотезами, віруваннями, соціальними цілями, ціннісними орієнтаціями тощо [2, с. 527]. Науковці-психологи підкреслюють, що між культурою та індивідом існує певна відмінність потенціалів, котра уможливіє рушійні сили розвитку [1, с. 251–252]. В індивідуальному ракурсі культура розглядається як рівень освіченості та вихованості людей, а також рівень володіння певною галуззю знань й діяльності. Отже, на нашу думку, культура є широким поняттям, яке, в цілому, відображає результати діяльності людства; те, в чому воно заклало свої духовно-творчі сили; а також те, що визначає міру його розвитку.

Аналіз зарубіжних джерел (Х. Вітте, В. Діллер, Ж. Муль) свідчить, що науковці акцентують на пріоритетності формування у майбутніх учителів таких умінь, як-от: приймати й поважати диверсифікованість (різні культурні цінності, традиції, звичаї, способи спілкування); взаємодіяти з учнем в оцінці культури як суми його досвіду, знань, навичок, переконань; передбачати проблеми, котрі можуть виникнути в крос-культурній комунікації, й обирати ефективні засоби вирішення цих проблем; розширювати свої знання про культуру учнів; адаптуватися до різноманітності мільтиетнічного соціуму [6; 8].

Слід зазначити, що окреслені вище вміння, на нашу думку, відображають скоріше міжкультурну компетентність, котру, насамперед, слід розуміти як здатність ефективно взаємодіяти з представниками культур різних етносів. Поряд з цим загальнокультурна компетентність відображає знання студентів про культурну спадщину народів світу, своєрідність розвитку культурного надбання в різні історичні епохи, вміння інтеріоризувати ці знання, використовувати їх для активізації міжкультурної взаємодії в шкільному колективі, соціумі, а також у подальшому саморозвитку. В аспекті професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов загальнокультурна компетентність актуалізує необхідність формування у студентів прагнень, знань та вмінь досліджувати та передавати учням знання про культуру тих країн, мова яких вивчається. Як дозволяє стверджувати аналіз наукової літератури [1; 3; 7], структурними компонентами цієї компетентності доцільно розглядати мотиваційний, когнітивний, функціональний.

Мотиваційний компонент відображає такі ціннісні орієнтири студента, як вдосконалення себе в культурі, розширення своїх знань про національну та світову культуру, зокрема культуру країн, мову яких він викладатиме, засоби розвитку учнів, здатних активно взаємодіяти з представниками різних етносів, виховання у них толерантності, емпатії, поваги до світогляду, цінностей, традицій інших народів.

Когнітивний компонент доцільно репрезентувати системою знань, котра містить такі сегменти, як культурний (про світову культуру) та психолого-педагогічний (про те, як формувати в учнів мультикультурні знання та вміння міжнетнічної взаємодії з іншими). Конкретизуючи зазначене вище, підкреслимо, що до культурного сегмента слід віднести знання про особливості історичного розвитку культури народів світу, насамперед мова яких викладається; літературу, кіно, живопис, архітектуру, скульптуру, а також історію створення шедеврів мистецтва; народну творчість, фольклор; особливості культурної спадщини тих етнічних груп, котрі населяють країну, мова (або мови) яких вивчається. Психолого-педагогічний сегмент цілком правомірно включає знання про засоби ознайомлення учнів з культурою країни, мова якої вивчається, формування у них умінь аналізувати, порівнювати культурні детермінанти інших народів; про прийоми оптимізації міжкультурної взаємодії учнів та пропедевтику проблем, котрі можуть виникнути в навчально-виховному процесі.

Функціональний компонент загальнокультурної компетентності майбутніх учителів відображає такі провідні групи вмінь:

– дослідження культури: майбутні вчителі іноземних мов мають вивчати здобутки культури різних народів, аналізувати, порівнювати, систематизувати інформацію, адаптувати її відповідно до рівня розвитку учнів з метою її використання на уроках іноземної мови;

– розповсюдження культури: завданням педагога є ознайомлення учнів, їхніх батьків з культурним надбанням країни, мова якої вивчається, розробляти педагогічно доцільні засоби формування соціолінгвістичної компетентності;

– забезпечення інтеркультурної взаємодії: принципово важливим для вчителя-філолога є володіння навичками організовувати різноманітні пізнавальні й виховні заходи з активізації поліетнічної комунікації школярів, залучати їх до пізнання шедеврів світового мистецтва, особливостей розвитку культури різних народів;

– розвиток себе в культурі: серед пріоритетів має бути й визначення перспектив та цілей збагачення власних знань про світову культуру, розробка програми саморозвитку, оцінка набутих результатів.

З метою поступового формування в майбутніх учителів окреслених вище компонентів нами було розроблено систему завдань різної складності. Як відомо [2], система – це є сукупність взаємопов'язаних елементів, що відзначається єдністю та цілісністю. Структуру системи становлять завдання трьох рівнів, де до першого відносимо *рефлексивно-критичні*, другого – *аналітично-конструктивні*, третього – *самостійно-творчі*. Зазначені завдання впроваджувалися нами на лекційних, семінарських заняттях з навчальних дисциплін «Основи педагогічної майстерності», «Методика навчання іноземної мови у загальноосвітній школі», «Методика викладання іноземної мови у вищій школі», в контексті самостійної роботи студентів, їхньої педагогічної практики (виробничої педагогічної – на IV–V курсах, асистентської – на V курсі).

Слід зазначити, що *рефлексивно-критичні завдання* передбачали дослідження студентами наукової літератури з проблеми формування загальнокультурної компетентності особистості, аналіз матеріалу, висловлення власного ставлення до ідей науковців, аргументацію доцільності тих педагогічних заходів, котрі пропонуються в джерелах. Саме тому студентам як самопідготовка до лекції «Професійна компетентність вчителя іноземних мов» навчальної дисципліни «Основи педагогічної майстерності» було запропоновано написати рефлексивні есе (наприклад: «У чому, на Вашу думку, полягає сутність культуротворчої педагогічної діяльності? Проаналізуйте Ваш особистісний потенціал для ефективного втілення цієї діяльності», «Чому ми можемо стверджувати, що особистість вчителя-філолога творить культуру в собі; яким чином це відбувається?»).

Окрім цього, майбутні вчителі іноземних мов мали підготувати роздуми-аргументації такого характеру:

– доведіть, що спілкування та взаємодія з молодим поколінням збагачує внутрішній світ педагога, розкриває його внутрішні резерви, спонукає до засвоєння нових шаблів культури;

– аргументуйте думку про те, що, виховуючи дитину, вчитель уже готує наступні покоління носіїв та творців культури, що він генерує культурно-педагогічні інновації у суспільстві, чим здатний визначити його прогресивний розвиток.

Аналітично-конструктивні завдання мали на меті не лише аналіз наукових позицій з окресленої проблеми, а й розробку на основі опрацьованих джерел власних підходів щодо конструювання змісту та методів формування загальнокультурної компетентності учнів. Наприклад, у форматі самостійної роботи з навчальної дисципліни «Основи педагогічної майстерності» студенти готували доповіді аналітичного характеру (що мали на меті дослідження певних вітчизняних та зарубіжних джерел з узагальненням інформації та формулюванням рекомендацій щодо її практичного використання в навчально-виховній діяльності вчителя іноземних мов) за темами: «Гуманізм особистості та її відкритість до інших культур як передумова соціальної стабільності», «Культурна диверсифікація, самобутність, унікальність культури кожного етносу як фактор гармонійного функціонування культурно гетерогенного середовища», «Роль альтруїстичних / комунікативних / гностичних емоцій у розвитку загальнокультурної компетентності учнів».

У ході викладання курсу «Методика навчання іноземної мови у загальноосвітній школі» за темою семінарського заняття «Зміст навчання іноземної мови» студенти виконували таке аналітично-конструктивне завдання, як-от: існує позиція, що ті знання, якими має володіти вчитель, можуть бути систематизовані за основними напрямками соціально-історичної еволюції суспільства: економічні, політичні, правові, історичні, мистецтвознавчі,

освітні, екологічні. Конкретизуйте зміст цих груп знань для учнів різних ступенів навчання (початкова, середня, старша школа). Метою цього завдання була не лише актуалізація мотиваційного компонента загальнокультурної компетентності студентів, а й значне розширення знань обох сегментів когнітивного компонента.

Задля активізації формування когнітивного й функціонального компонентів загальнокультурної компетентності як у майбутніх учителів, так і викладачів, студентам магістратури ми запропонували вивчити рекомендації з організації лекцій-бесід у позааудиторний час. Після цього вони мали провести у межах своєї асистентської практики зі студентами I–II курсів лекцію-бесіду про політичну систему країни, мова якої вивчається, її державний устрій, закономірності впровадження демократичних цінностей та формування громадянського суспільства, дотримання прав людини, забезпечення соціальної рівності.

Протягом позааудиторної роботи студенти-магістранти мали також організувати конкурс доповідей студентів III курсу про особливості соціально-економічного розвитку країни, мова якої вивчається, роль освіти в цьому процесі, закономірності функціонування системи «економіка – людина».

Поряд з цим у ході асистентської практики студентам-магістрантам було запропоновано проаналізувати сучасні культурні здобутки країн Західної Європи, США та на основі цих знань розробити програму вікторини для студентів I–III курсів «Як я знаю сучасне мистецтво Великобританії / США / Іспанії / Німеччини / Франції?». Особлива увага магістрантів зверталася на необхідність підготовки конкурсних завдань, котрі відображали б питання еволюції світового мистецтва, розвитку його різних видів (літературного, театрального, музичного, образотворчого, кінематографічного), творчих надбань, ролі народної творчості. Після проведення конкурсу майбутні викладачі організували зі студентами бакалаврату дискусію на тему «Вплив мистецтва на самовдосконалення особистості майбутнього вчителя».

Особливість *самостійно-творчих завдань* полягала в тому, що студенти пропонували власні оригінальні варіанти формування загальнокультурної компетентності учнів (протягом виробничої педагогічної практики на IV–V курсах) або студентів (у процесі асистентської практики на V курсі).

Наприклад, студенти IV курсу розробляли для позакласної діяльності в процесі вивчення іноземної мови систему навчально-виховних заходів з ознайомлення учнів з морально-етичними нормами тих етнічних груп, котрі населяють Великобританію, Іспанію, Німеччину, Францію, практикуючи взаємовідносини у поліетнічному просторі Європейського Союзу, вимогами щодо міжкультурного спілкування.

Протягом педагогічної практики викладачі запропонували також студентам IV курсу провести з учнями старших класів дискусію з проблеми захисту навколишнього середовища в країнах, мова яких вивчається. Студенти організували декілька груп учнів, серед яких – «доповідачі», «аналітики», «журналісти», та зорієтували їх на самопідготовку до дискусії з таких питань: глобальні, макротериторіальні та мікрорегіональні екологічні проблеми, особливості функціонування екосистем, характер взаємодії людини й природи, комплекси заходів з виховання у населення дбайливого ставлення до природи.

Забезпечити ефективне формування компонентів загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов є доцільним з використанням потенціалу педагогічної практики й на V курсі, протягом якої студенти мали розробити виховні засоби, спрямовані на прищеплення учням ціннісного ставлення до різноманітних культурно-історичних феноменів, розвиток естетичного смаку, прагнення до активної міжкультурної комунікації.

Наприклад, студенти підготували програму проведення своєрідних прес-конференцій за темами: «Сучасні проблеми забезпечення міжкультурного діалогу та полілогу», «Неупередженість та терпимість до традицій, поглядів, звичаїв інших народів як пріоритет розвитку мультикультурного суспільства». Учні розподіляли ролі «експертів», «журналістів» та «критиків», вивчали той матеріал з проблем соціально-культурного розвитку певної країни, актуалізація якого передбачалася у форматі заявлених прес-конференцій, готували запитання. Учні з групи «критиків» аналізували та оцінювали повноту, коректність запитань, відповідей, коментарів інших груп.

Неабиякого значення набувають самостійно-творчі завдання (котрі впроваджувалися нами протягом асистентської практики магістрантів) у аспекті формування всіх компонентів загальнокультурної компетентності майбутніх учителів та викладачів.

Так, магістранти у межах самостійної роботи з навчальної дисципліни «Методика викладання іноземних мов у вищій школі» розробляли засоби формування у студентів III–IV курсів умінь прирощення індивідуальної культури учнів на базі вивчення іноземної мови. Насамперед, магістранти проводили зі студентами бесіди про вплив референтного творчого освітнього простору на особистість кожного учня, необхідність взаємообміну контекстами досвіду: розумового, духовного, культурного. Майбутні викладачі пропонували студентам бакалаврату розробити програму заходів для учнів з колективного аналізу книг, фільмів, інших творів мистецтва.

Студенти IV курсу під керівництвом магістрантів проводили також навчально-дослідницьку діяльність, у контексті якої вони мали, по-перше, написати есе за темою «Поліфункціональність впливу педагогів та батьків на культурно-пізнавальне життя учнів», по-друге, підібрати засоби діагностики рівня сформованості загальнокультурної компетентності учнів, по-третє, розробити заходи ознайомлення батьків із прийомами формування цієї компетентності у школярів.

Висновки. Отже, загальнокультурна компетентність майбутніх учителів іноземних мов відображає знання студентів про культурну спадщину країн, мову яких вони викладатимуть, своєрідність розвитку культурного надбання в різні історичні епохи, вміння інтеріоризувати ці знання, використовувати їх для активізації міжкультурної взаємодії в шкільному колективі, соціумі, а також у подальшому саморозвитку. Структурними компонентами цієї компетентності є мотиваційний, когнітивний, функціональний. Ефективним підходом до формування загальнокультурної компетентності студентів є впровадження на лекційних, семінарських заняттях, протягом самостійної роботи, педагогічної практики системи завдань трьох рівнів: рефлексивно-критичних, аналітично-конструктивних, самостійно-творчих. Перспективи дослідження цієї проблеми полягають у висвітленні засобів підготовки майбутніх учителів до формування загальнокультурної компетентності учнів на різних ступенях навчання.

Список використаних джерел

1. Большой психологический словарь / сост. и общ. ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко. – СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2003. – 672 с.
2. Новейший философский словарь / сост. А.А. Грицанов. – 3-е изд. – Мн.: Книжный дом, 2003. – 1280 с.
3. Осадча О.В. Складові формування міжкультурної компетенції студентів [Електронний ресурс] / О.В. Осадча. – Режим доступу: http://confcontact.com/2013_06_07/22_Osadcha.html
4. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Council of Europe [Electronic resource]. – Access mode: https://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_EN.pdf
5. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft). [Electronic resource]. – Access mode: www.kaapeli.fi/~vsvy/eaee/policy/b/DeSeCo.doc
6. Diller J.V. Cultural Competence: A Primer for Educators [Electronic resource] / J.V. Diller, J. Moule. – Access mode: <http://www.nea.org/tools/30402.htm>
7. Kniazian M. The System of Creative Tasks for Activization of French and English Speaking of Future Teachers (Experience of Universities of Odessa Region) / M. Kniazian // Journal of Danubian Studies and Research. – 2016. – Vol. 6. – № 1. – P. 346–360.
8. Witte H. Contrastive culture learning in translator training [Electronic resource] / H. Witte. – Access mode: https://books.google.com.ua/books?id=ZxKhjQX_dwcC&pg=PA74&lpg=PA74&dq

References

1. Meshcheryakov, B. & Zinchenko, V. (Ed.). *Bolshoi psikhologicheskii slovar* (2003). SPb., PRIME-EVROZNAK, 672 p. (In Russian).

2. Hritsanov, A.A. (Ed.). *Noveishii filosofskii slovar* (2003). 3rd ed. Minsk, Knizhnyi dom, 1280 p. (In Russian).

3. Osadcha, O.V. *Skladovi formuvannya mizhkulturnoi kompetentsii studentiv* [Constituent elements of forming of students' intercultural competence]. Retrieved from http://confcontact.com/2013_06_07/22_Osadcha.html (In Ukrainian).

4. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Council of Europe*. Retrieved from https://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_EN.pdf

5. *Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft)*. Retrieved from www.kaapeli.fi/~vsvy/eaee/policy/b/DeSeCo.doc.

6. Diller, J. V. & Moule, J. *Cultural Competence: A Primer for Educators*. Retrieved from <http://www.nea.org/tools/30402.htm>

7. Kniazian, M. *The System of Creative Tasks for Activization of French and English Speaking of Future Teachers (Experience of Universities of Odessa Region)*. Journal of Danubian Studies and Research, 2016, Vol. 6, № 1, p. 346–360.

8. Witte, H. *Contrastive culture learning in translator training*. Retrieved from https://books.google.com.ua/books?id=ZxKhjQX_dwcC&pg=PA74&lpg=PA74&dq

В статье исследована проблема формирования общекультурной компетентности будущих учителей иностранных языков. Уточнена сущность понятия «общекультурная компетентность будущего учителя иностранных языков». Охарактеризованы компоненты общекультурной компетентности: мотивационный, когнитивный, функциональный. Раскрыта система заданий (рефлексивно-критических, аналитико-конструктивных, самостоятельно-творческих).

Ключевые слова: общекультурная компетентность, будущие учителя иностранных языков, система заданий.

The issue of formation of general cultural competence of future teachers of foreign languages is investigated in the article. The essence of the concept of «general cultural competence of future teachers of foreign languages» is defined. The components of general cultural competence are characterized: motivational, cognitive, and functional ones. The system of tasks (reflexive and critical, analytical and constructive, independent and creative) is exposed.

Key words: general cultural competence, future teachers of foreign languages, system of tasks.

Одержано 25.10.2016.